

- **DERS KONU BAŞLIKLARI:**
- **Mustafa Kemal Atatürk'ten Sonra Türkiye Cumhuriyeti**
- **İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Dönemi (1938-1950)**
- **Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş Süreci (1945-1950)**

- **Ders Kaynakları**

- **İnkılap Dersleri**, (2018) Ed. Süleyman İnan, Cengiz Akseki, Kafka Kitap Kafe Yayınları, Denizli.
- M. Kemal Atatürk, **Nutuk (Söylev)**, C: I, TTK Basımevi, Ank. 1999
- Cemil Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, Yurt Yayınları, Ank. 1986, s. 470.
- Ayhan Ahtar, **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikası**, İletişim yayınları, İst. 2000, s. 135-215.
- Rıdvan Akar, **Varlık Vergisi**, Bilim Dizisi, İst. 1992, s.50-56.
- Korkut Boratav, **100 Soruda Türkiye’de Devletçilik**, Gerçek Yayınevi, İst. 1974, s.352.
- Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İst. 2003, s. 300.
- Sina Akşin, **Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi (1789-1980)**, İmaj Yayıncılık, Ank. 1998, s.218.
- Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1945-1960)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü), Ank. 1992, s.49-50.
- **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bu Güne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, (Editör: Baskın Oran), C. I, İletişim Yayınları, İst:2201, s.95-477.

- Mehmet Gönlübol-Cem Sar vd., **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-19739)**, Sevinç Matbaası, Ank. 1974, s.200.
- Nejdet Ekinci, **II. Dünya Savaşından Sonra Türkiye’de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İst. 1997, s.275.
- Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politkası**, İmge Yayınevi, Ank. 1990, s.7.
- Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952)**, Arba Yayınları, İst. 1995, s.639.
- Muzaffer Sencer, **Türki’de Siyasi Partilerin Siyasal Sosyal Temelleri**, Geçiş Yayınları, İst. 1971, s.200.
- Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap 1. Bölüm, Bilgi Yayınevi, İst: 1992, s 217.
- Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün 1 Kasım tarihli konuşması için bkz. **Cumhuriyet**, 2. Kasım 1945.

- **İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı Seçilmesi:**

- 11 Kasım 1938 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden bir gün sonra gerçekleştirilen yeni cumhurbaşkanı seçimi belki de Atatürk'ün kaybindan duyulan acı nedeniyle sessizlik içinde ve kısa bir sürede yapılmıştır.
- 1924'ten 1937'ye kadar başvekillik görevini aralıksız sürdüren İnönü 1937 yılı sonlarında Başbakanlığı Celal Bayar'a bırakmasına rağmen, askeri ve sivil bürokraside etkinliğini sürdürmekteydi. Başbakan olarak İsmet Paşa Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de gerçekleştirilen bütün önemli siyasi ve iktisadi kararların alınmasında ve uygulanmasında önemli rolü oynamıştı. Bunun yanında bürokratik kadroyu (çalışma arkadaşlarını) büyük oranda Mustafa Kemal ile birlikte belirlemişlerdi.

- İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesinde uzun süre "İkinci Adam" olarak asker üzerinde ve bürokrasideki otoritesi ile Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve ordu komutanlarının devletin bekası düşüncelerinin rolünün olduğunu söyleyebiliriz.
- Zira Mustafa Kemal Atatürk'ten sonra daha 15 yılını yeni doldurmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni yönetebilecek o günlerde akla gelen ilk isim Milli Mücadele'nin Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'ydı.

- İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığına seçilmesinden kısa bir süre sonra 26 Aralık 1938'de I. CHP Olağanüstü Kurultayı toplandı. İnönü kurultayda partinin «değişmez genel başkan»ı seçildi ve kendisine «**Milli Şef**» sıfatı verildi.
- Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bir süre sonra 25 Ocak 1935'te kendisinin yerine Başbakanlığa getirilen Celal Bayar'ı görevinden aldı. Aynı gün Refik Saydam Hükümeti kuruldu. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde kurulan hükümetler şunlardır:

REFİK SAYDAM	25 Ocak 1939-3 Nisan 1939
REFİK SAYDAM	3 Nisan 1939-8 Temmuz 1942
ŞÜKRÜ SARAÇOĞLU	9 Temmuz 1942-9 Mart 1943
ŞÜKRÜ SARAÇOĞLU	9 Mart 1943-7 Ağustos 1946
RECEP PEKER	7 Ağustos 1946-10 Eylül 1947
HASAN SAKA	10 Eylül 1947-8 Haziran 1948
HASAN SAKA	9 Haziran 1948-16 Ocak 1949
ŞEMSETTİN GÜNALTAY	16 Ocak 1949-22 Mayıs 1950

- Avrupa'daki askeri ve siyasi gelişmeleri yakından takip eden İnönü, bir savaş ihtimaline karşı içeride ahengi sağlamak amacıyla Atatürk zamanında siyasetten tasfiye edilenlerin Türkiye'ye dönmelerine ve aktif siyasette rol almalarına izin verdi. 1939 yılı Mart ayında yapılan seçimlerde Atatürk'e yakın bazı kişiler seçilemediği halde; Kazım Karabekir, Refet Bele, Ali Fuat Cebesoy gibi eski Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucuları meclise girdi.
- İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Dönemi'nde **29 Haziran 1939'da Hatay Türkiye'ye katıldı.** II. Dünya Savaşı dışında yaşanan en önemli gelişme Türkiye'nin 1945 yılında yeniden çok partili siyasal hayata geçmesi oldu.

• İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI (1939-1945)

• Savaşın Nedenleri:

- 1939 yılına gelindiğinde dünyada birincisinden daha kanlı olacak yeni bir savaş başlamıştı. Savaşın çıkış sebebi I. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan antlaşmaların ve kurulan düzenin adil olmamasıydı.
- Almanya'da Hitler rejiminin politikaları, İtalya'da Mussolini'nin hayalleri, buna karşılık diğer Avrupa ülkelerinin umursamaz tutumu savaşa giden süreci başlatmıştır. İtalya 1935-1936'da Afrika ülkesi olan Habeşistan (Etiyopya)'ı işgal etmiş, Japonya 1937'de yılında Çin'e saldırmış, 1938'de Almanların Avusturya'yı kendi topraklarına katmıştı.
- Yaşanan bu olaylar I. Dünya Savaşı öncesinde olduğu gibi Avrupa ülkelerinin yeniden bloklaşmasına neden oldu. (Mihver Devletleri ve Müttefik Devletler olmak üzere)
- **Mihver Devletleri**; Almanya, İtalya ve Japonya,
- **Müttefik Devletleri** ise; Fransa, İngiltere ve SSCB'den oluşturmaktaydı. Müttefiklere daha sonra Amerika Birleşik Devletleri de katıldı.

- **Savaşın Sonuçları:**

- II. Dünya Savaşı o güne kadar dünyanın gördüğü en kanlı ve tarihteki en yıkıcı savaş olmuştur. Savaşın etkilerini hissetmeyen hiçbir ülke ve toplum kalmamıştır.
- Savaş sonunda Avrupa'nın sınırları büyük ölçüde yeniden çizilmiştir. Savaştan çok ağır hasarla çıkan Almanya her şeyini kaybederek ikiye bölünmüştür.
- Hava saldırıları sonucunda Avrupa'da kentler yerle bir olmuş kentlerin alt yapı sistemleri çökmüş, ekonomik hayat adeta felce uğramıştır.
- Başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Avrupa Devletleri savaştan çok yorgun ve bitkin çıkmışlar, artık dünyanın merkezi olma (başat güç) konumlarını yitirmişlerdir.
- Savaş sonunda ABD ve SSCB yeni süper güçler olarak ortaya çıkarak her alanda kıyasıya bir mücadeleye girişmişlerdir.

• II. Dünya Savaşı'nda Türkiye:

- Türkiye II. Dünya Savaşı'na her iki taraftan da gelen tekliflere rağmen girmedii.
- Başta İsmet İnönü olmak üzere I. Dünya Savaşı'nın yarattığı korkunç tablo hâlâ hafızalarda olduğu için sonu belirsiz bir süreçten Türkiye uzak tutulmaya çalışılıyordu.
- Türkiye, Sovyet tehdidi nedeniyle SSCB'nin savaştan galip çıkmasından çekindiği gibi, İtalyan tehdidi sebebiyle Mihver devletlerinin savaşı kazanmasından da çekiniyordu. Bu endişelerden dolayı savaş süresince savaşa girmemekle birlikte her iki tarafa da yakın olmaya çalıştı.

- Savaş boyunca savaş sanayisi bakımından büyük öneme sahip olan Türk kromu üzerinde iki blok bir rekabete tutuşmuştur. 9 Ekim 1941'de imzaladığı ticaret antlaşması ile Almanya, Türkiye ile krom, bakır, pamuk ve zeytin gibi malların ticaretinde önemli bir avantaj sağlamış, bu durum 1944 yılının sonuna kadar devam etmiştir.
- 1941 yılında Alman orduları Yunanistan'ı işgal etmiş, Bulgaristan da Mihver devletlerinin yanına geçmişti. Böylece savaş Türkiye'nin kapısına dayanmıştı. Güç dengesinin Almanya lehine hızla değiştiğini gören İsmet Paşa, 18 Haziran 1941'de Almanya'yla bir saldırmazlık paktı imzaladı. Anlaşılan o ki Türkiye ile bu tür bir antlaşma yapılmasını Almanya da istiyordu. Çünkü Hitler Rusya'ya saldırma planları yapmaktaydı. Bu gelişmeden başta İngiltere olmak üzere müttefikler rahatsız olmaktaydı.
- 1942 yılı Kasım Ayında Alman orduları Stalingrad'da Rus ordularına yenilince Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda Türkiye üzerindeki İngiliz ve Amerikan baskısı arttı.

-

- Müttefik devletlerle Türkiye arasında 4-6 Aralık 1943 tarihlerinde yapılan **II. Kahire Konferansı'nda** Türkiye'nin savaşa girmesi konusu görüşüldü. İnönü-Churchill-Roosevelt görüşmelerinde müttefikler ayrıca, müttefik uçaklarının Türkiye topraklarından yararlandırılmalarını talep ettiler.
- Sonunda İsmet İnönü, Balkanlar'ın müttefiklerce kurtarılması şartıyla Türkiye'nin müttefiklerin yanında yer almasını kabul etti. Bu konu müttefikler arasında ittifakla kabul edilmedi.
- Müttefikler, savaş bitmek üzereyken bile kendi yanlarında savaşa girme ve Almanlarla ilişkileri tamamen kesme konusunda hala isteksiz davranan Türk hükümetine karşı, Sovyet taleplerine daha yakın durma tehdidi ile karşılık verdiler. Bu baskılar doğrultusunda Türkiye evvela 2 Ağustos 1944'te Almanya ile diplomatik ilişkilerini tamamen kesti. Buna karşılık İngiltere ve ABD, barış sürecinde müttefiklerle aynı eksende tutulacağına dair güvence aldı.

- Savaşın sonuna doğru **4-11 Şubat 1945** tarihleri arasında düzenlenen **Yalta Konferansı**'nda 1 Mart'a kadar Almanya ve Japonya'ya savaş ilan eden devletlerin Birleşmiş Milletlerin kurucu üyesi olabileceklerine ilişkin karar Türkiye'yi muhtemel bir Rus tehdidi yüzünden çok daha yakından ilgilendiriyordu. Türk hükümeti tehlikeyi sezerek, **TBMM'nin 23 Şubat'ta aldığı karar doğrultusunda, savaşın bitmek üzere olmasına rağmen Almanya'ya ve Japonya'ya savaş ilan etti.** Böylece hem Birleşmiş Milletler kurucu üyeliğini elde etmeyi, hem de çok belirgin bir şekilde kendini hissettiren Sovyet tehdidine karşı yalnız kalmamayı umuyordu.
- Savaş yılları Türkiye için siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik bakımlardan oldukça zor yıllar olmuş, lakin ülke her şeye rağmen dünyayı yakıp yıkan bu felaketten ağır hasar almadan çıkılabilmektedir. Türkiye, jeopolitik konumunun öneminden ötürü savaş yılları boyunca hem müttefiklerin hem de mihver devletlerinin kendi yanlarında yer alması hususunda ağır baskılara rağmen, sonuna kadar durumu idare etmesini bilmiş, cumhuriyetle birlikte elde edilen kazanımların korunmasını başarıyla sağlamıştır.

- Türkiye savaşa girmemesine rağmen savaşın ağır siyasi ve iktisadi koşulları derinden hissetti.
- **Seferberlik** ilan edilerek ordu mevcudu 120 binden 1,5 milyona çıkarılmıştır. Bütçeden savunmaya ayrılan ödenek 1941'de %55'e çıkmıştır.
- **18 Ocak 1940'da Milli Korunma Kanunu** ile temel ihtiyaç maddelerine narh uygulanmaya başlandı, çalışma saatleri günlük üç saat uzatıldı, hafta sonu tatilleri iptal edildi.
- Bazı şehirlerde **sıkıyönetim** ilan edilmiş
- Şehirlerde Ocak 1942'de ekmek karneye bağlanırken, tarım ürünlerinin gerekirse zorla toplanmasına izin veren bir yasa da çıkarılmıştı.
- Bu tedbirlerin yanı sıra Meclis'ten **11 Kasım 1942'de Varlık Vergisi** adıyla bir yasa çıktı. Yurt içinde ve yurt dışında tartışmalara sebep olan yasa müttefik devletlerin de baskıları sonucu Mart 1944'te tamamen kaldırılmıştı.
- Ayrıca **grev yasaklanmış** ve basına **sansür** konulmuştur.

- **II. Dünya Savaşından Sonra Türkiye:**

- **Dış Politik Gelişmeler:**

- II. Dünya Savaşı'ndan sonra, uluslararası dengeler değişti. Avrupa devletleri dünya siyasetindeki ağırlığını, iki yeni kuvvet olarak beliren Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği'ne bıraktılar.
- Savaştan sonra kapitalizm ve komünizm ekseninde şekillenen ve bu iki büyük güç arasında kıyasıya mücadelenin yaşandığı «Soğuk Savaş» dönemi, (iki kutuplu bir dünya düzeni) başladı.

- SSCB'nin Türkiye'nin Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu'da ve Boğazlar üzerindeki taleplerine karşılık Türkiye'nin dış yardım aramaktan başka bir çaresi yoktu.
- Bunun için daha 23 Şubat 1945'te ABD ile Türkiye arasında Ankara'da bir antlaşma yapılmış ve Ekim 1946'da 25 milyon dolarlık bir kredi temin edilmişti. Devam eden yıllarda ABD, 12 Mart 1947 tarihinde başkanın kendi adıyla anılacak olan, «**Truman Doktrini**» adlı bir bildiri yayımlayarak, Sovyet tehdidine maruz kalan bölgelere açıkça Amerikan desteğini vaat ederek siyasi iradesini ortaya koydu.
- ABD, Truman Doktrini çerçevesinde 5 Haziran 1947'de açıkladığı «**Marshall Planı**» ile Türkiye'nin de içinde bulunduğu bölge ülkelerine ekonomik destek vermeye başladı. Sovyet tehdidine maruz kalan Türkiye, ABD'nin desteğine oldukça memnundu.
- Çıkarların örtüşmesi üzerine Türkiye ile ABD arasında 12 Temmuz 1947'de, Ankara'da Amerikan yardımını öngören bir antlaşma imzalandı.

- 1949-1951 yılları arasında Türkiye Marshall Planı dahilinde yardım almış, bu yardımlar 1951 yılından sonra ABD yardımları “Ortak Savunma Planı” adıyla devam etmiştir.
- SSCB ise bu gelişmeler karşısında 1947 Eylül’ünde Marshall planına karşılık «**Kominform**»’u kurdu. Sovyetler Kominform’u kullanarak 1947 yılının sonundan itibaren Avrupa’daki Sosyalist-Komünist muhalefeti desteklemeye başladılar.
- Bu gelişmelerle başlayan ve SSCB’nin dağılmasına kadar devam eden döneme «**Soğuk Savaş Dönemi**» adı verilmektedir. II. Dünya Savaşı’ndan sonra Soğuk Savaş konseptini tamamlayan asıl gelişmeler, askeri alanda gerçekleştirilen paktlar oldu. Önce ABD’nin öncülüğünde Kanada, İngiltere, Fransa, Lüksemburg, Hollanda, Danimarka, Portekiz, Norveç, İtalya, İzlanda ve Belçika arasında **4 Nisan 1949’da «Kuzey Atlantik Paktı (NATO)** kuruldu.
- 14 Mayıs 1955’te de Sovyetler Birliği, Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Demokratik Almanya Cumhuriyeti, Romanya ve Arnavutluk NATO’ya karşı **Varşova Paktı** kuracaklardı.

- **Çok Partili Hayata Geçiş Süreci (1945-1950):** Türkiye'nin çok partili rejime geçişini, siyasal, sosyal ve ekonomik iç gelişmeler hazırlamıştır.
- İkinci Dünya Savaşı'nı Avrupa'da demokrasiyle yönetilen ülkeler kazanmış, tek partili rejimler kaybetmişti.
- Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Anayasası'nı imzalaması ve savaş sonunda oluşan demokratik ideolojilere kendi siyasi rejimini uydurma mecburiyeti gibi dış gelişmeler bu süreci hızlandırdı. Geçiş, doğrudan doğruya Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün büyük çabasıyla gerçekleşti.
- İkinci Dünya Savaşı başında, **18 Ocak 1940'da, yürürlüğe konulan Milli Korunma Kanunu** toplumun geniş kesimlerini etkilemiştir. Milli Korunma Kanunu ile, ekonomik durumu zaten kötü olan köylüler, tarımsal ürünlerine devletin ödediği düşük fiyatlarla yetinmek zorunda kalmışlardır. Hükümet bu önlemlerle ekmek fiyatlarının yükselmesine, dolayısıyla şehirde hayat pahalılığının artmasının önüne geçmeye çalıştı. Savaşın getirdiği sıkıntılar özellikle köylülerin mevcut iktidara tepki duymasına yol açtı.

- Hükümet, savaş finansmanı sağlamak üzere **11 Kasım 1942'de Varlık Vergisi Kanununu** hazırlayarak yürürlüğe koydu. Bu vergi çiftçileri de kapsamı içine almakla beraber, esas olarak ticaret ve sanayi burjuvazisine yönelikti.
- Varlık Vergisi uygulamasında gayrimüslim unsurlar Müslümanlara göre daha fazla etkilendi. Bu vergi CHP iktidarına karşı özel sektör ve yabancı sermayenin kızgınlık duymasına neden olmuştu. Bu nedenle işadamları ve sanayicileri CHP iktidarına karşı cephe aldılar, DP'nin kurulmasından sonra, bu yeni partiyi desteklemeyi uygun gördüler.

- Hükümet, ordunun yaşesini sağlayabilmek için olağanüstü vergiler koyma yoluna gitmişti.
- İkinci Dünya Savaşı sırasında, 26 Nisan 1944'te, çıkarılan Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu da tarımla uğraşan büyük halk kitlelerini ilgilendiren diğer bir kanun oldu.
- Toprak Mahsulleri Vergisi, kendi ihtiyacını karşılamada zorlanan küçük çiftçiyi geniş ölçüde etkiledi. Küçük üreticiler iktidara karşı tepki duymaya başladılar.
- Büyük toprak sahipleri de Köy Enstitüleri ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gibi bu yasaya da tepki göstermişlerdi. Toprak ağaları ve toprak burjuvazisi de böylece CHP iktidarına cephe almıştı.
- Rejime karşı içten içe duyulan bu rahatsızlık, çok partili dönem öncesinde potansiyel bir muhalefetin oluşmasında etkili oldu.

- Ayrıca savaşın başlamasıyla mal darlığı baş göstermiş, ithal malların stoklanması ve karaborsacılık yaygınlaşmıştı. Kısa sürede özel teşebbüste büyük bir sermaye birikimi gerçekleşmişti. Ücretliler ve maaşlılardan düzenli şekilde vergi tahsil edilirken, savaş yıllarında sayıları hızla artan esnaf ve ticaret işletmelerinin ödedikleri vergiler çok düşük oranda kalmaya başlamıştı. Bunun yanında Temmuz 1942'ye kadar Milli Korunma Kanunu ile az da olsa denetim altında tutulan fiyatlar şükrü Saraçoğlu Hükümetinin işbaşına gelmesiyle serbest bırakılmıştı. Bu uygulama ile fiyatlar hızla yükselmiş ve stoklar erimiştir.

- CHP içinde asıl bir muhalefetin doğuşu 11 Haziran 1945'te kabul edilen **Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu (ÇTK)** ile gerçekleşti.
- ÇTK, topraksız veya toprağı az olan köylülere, çiftçilik yapmak isteyenlere, geçimlerine yetecek kadar toprak dağıtmak amacıyla çıkarıldı. Dağıtılacak arazi hazine, vakıf ve belediyelere ait topraklardan ve 5000 dönümden büyük çiftliklerin istimlak edilmesiyle elde edilecekti. Bu topraklar ihtiyacı karşılamazsa 2000 dönümlük yani orta büyüklükteki çiftliklerde istimlak edilebilecekti. Kanunun 17. maddesine göre ise ihtiyacı halinde 2000 dönümden küçük mülkiyetin de istimlak edileceğı belirtiliyordu.
- Bu kanunla devlet, geçim sıkıntısı içinde yaşayan küçük toprak sahiplerinin durumunu biraz olsun iyileştirmek:, savaş sırasında büyük fedakarlık yapmak zorunda bırakılan bu kesimin iktidara tepkisini azaltmak amacındaydı.
- Ancak kanunun Meclis'te görüşülmesiyle büyük toprak sahiplerinin önemli tepkilerine neden oldu. Adnan Menderes (Aydın), Emin Sazak (Eskişehir) bu tepkilerde baş sırayı aldılar. Özellikle Adnan Menderes, bu kanun tasarısıyla, mülkiyet hakkının zedelendiğini iddia etti.

- İkinci Dünya Savaşı sonuçları itibarıyla dünyada ve Türkiye’ de yeni bir dönemin başlangıcını oluşturdu. İkinci Dünya Savaşı sonunda Almanya ve İtalya’daki tek parti rejimleri yıkılmış, Dünya “Doğu” ve “Batı” olarak iki bloğa ayrılmıştı. Bu iki blokların lideri Sovyetler Birliği ve ABD kendi bloklarındaki ülkelerin siyasal rejimleri üzerinde etkili rol oynamaya başladılar. Türkiye savaş sırasında izlediği politikanın sonucu olarak Batı bloğuna yöneldi.
- Savaş sonrasında Türk dış politikasında önemli kırılmanın yaşanmasının bir diğer nedeni de Sovyetler Birliği’nin 1925 tarihli “Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması”nı yenilemeyeceğini açıklaması ve Boğazlara ilişkin taleplerde bulunmasıdır. Hiç kuşkusuz bu, Türkiye’de bir Sovyet tehdidi gündeme getirdi. Bu nedenle İsmet İnönü ve yeni dönemde kurulacak olan DP lideri Celal Bayar Sovyet tehditlerine karşın, Batı bloğu içinde yer alma konusunda uzlaşmaya varmışlardı.

- Sovyet tehditlerinin şokunun yaşandığı bir süreçte Türkiye, uluslararası platformda kendine yer edinmeye büyük çaba harcamıştır.
- Türkiye Mihver devletlere karşı savaş açtığı ve Birleşmiş Milletler Beyannamesini imzaladığı için, yeni dünya düzeninin şekilleneceği San Fransisco Konferansı'na davet edildi. Konferans sonunda 26 Haziran 1945'te Birleşmiş Milletler Antlaşmasına imza koydu. Türkiye bu antlaşmayı imzalayarak, daha demokratik bir rejime geçmeyi taahhüt etti. Bunun yanında yine Türkiye'nin kabul ederek imzaladığı İnsan Hakları Bildirisi'nin yirminci maddesi de çoğulcu nitelikte olmayan bir siyasi sistemin varlığına karşı idi. Türkiye'nin bu antlaşma ve bildirilerin altına imza atması, siyasi yaşamını demokratikleştireceği olarak algılandı.
- İsmet İnönü, 19 Mayıs 1945'te yaptığı konuşmada rejimi daha demokratik hale getirmek için yeni kararlar almaya söz verdi.
- Özetlersek; içeride tek partili rejim dar gelmekteydi, bunu değiştirecek bir muhalefete ihtiyaç vardı. Dışarıda ise Türkiye'nin çok partili hayata geçişi için elverişli bir ortam doğmuştu. (Fakat bir baskı söz konusu değildir.)

- **Milli Kalkınma Partisi:** Milli Kalkınma Partisi, yirmi iki yıllık tek parti yönetimi sonunda, üçüncü defa olarak çok partili rejime geçildiğini belgeleyen ilk siyasi parti olma özelliğine sahiptir.
- 18 temmuz 1945'te kurulmasına izin verilen bu parti, Nuri Demirağ, tarafından kuruldu. Milli Kalkınma Partisi, yönetimde yerel kuruluşlara yetki tanınmasını, bütün seçimlerin tek dereceli olmasını ve Seçimlerde nisbi temsil sisteminin uygulanmasını önerdi.
- Milli Kalkınma Partisi, kamuoyunun dikkatini DP'ye vermesinden dolayı siyasal hayatta varlık gösterememiş ve 1950 genel seçimlerinde de hiçbir yerde başarılı olamamıştır. Bu başarısızlığında tarım kesiminin isteklerini dikkate almaması da etkili olmuştur.

- **Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve Örgütlenmesi:** 1945 yılı içinde Türkiye'de yaşanan sosyal ve siyasal olaylar çok partili hayata geçişin işaretlerini vermeye başladı. Cumhurbaşkanı İnönü 9 Mayıs 1945 nutkunda; "harb zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları ortadan kalktıkça, memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir" diyerek yeni çok partili hayatın kapısını aralamıştı.
- CHP içinde ciddi muhalefet 11 Haziran 1945 tarihinde kabul edilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu sırasında ortaya çıkmış ve muhalefetin sert tepkisine yol açmıştır.
- Toprak reformu yasa tasarısı girişiminin belki de en dolaysız sonucu, CHP içinde bir muhalefetin kristalleşmesiydi. Tek partili dönemin asker-sivil bürokrasi, aydınlar, kentli orta sınıf ve Anadolu'daki toprak ağaları ilişkileri savaş döneminde değişmişti.
- Toprak reformu yasa tasarısı, toprak ağalarının. siyasi ve ekonomik gücünü zayıflatacak ve devletin elini güçlendirecek bir önlemdi.

- **Dörtlü Takrir**

- 7 Haziran 1945'te parti içindeki muhalifler, açıkça kendilerini gösterip ilk kez iktidar sorununu gündeme getirdiler. Gelecekteki Demokrat Parti'nin dört kurucusu (Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü Adnan Menderes), Anayasada belirtilen milli egemenlik ilkesinin tam olarak uygulanmasını ve parti işleyişinin demokrasinin temel ilkelerine göre yürütülmesini isteyen bir öneriyi (Dörtlü Takrir) Parti Meclis Grubu'na sundular.

Halk Partisi grubu bu öneriyi, zaten anayasada yer aldığı ve yetkisi dışında olduğu gerekçesiyle reddetti.

- Bunun üzerine CHP'deki muhalifler seslerini yükselttiler ve Menderes ile Köprülü hemen, “Tan” ve “Vatan” gibi gazetelerde eleştirel makaleler yazmaya başladılar. Bu durum, Parti disiplinini bozma olarak değerlendirildi. Menderes, Köprülü ve Koraltan Parti'den ihraç edildi.
- Celal Bayar ise meclisteki görevinden istifa etti

- 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti kuruldu ve Türkiye yeni demokrasi deneyimine başladı.

DP'nin Tüzüğü ve Programı: Adlarını bildiğimiz dört kurucu toplanıp, aralarından Celal Bayar'ı parti başkanlığına seçtiler.

- Partinin programı, iki ana özelliğe dayanıyordu: **Liberalizm ve demokrasi.** Liberalizm, hem hürriyetler açısından, hem de iktisadi düzen olarak kabul edilmişti.
- Ayrıca, ikinci bir yargı kademesi kurulması istenmekte, üniversitelerin bilimsel ve idari özerkliğe sahip olmaları gereğine değinilmektedir.
- DP programı yerel yönetimlerin yetkilerinin arttırılmasını, devlet memurlarının görevlerini kötüye kullanmamasını öngörmektedir. Bu programla ortaya çıkan ve iktidardan hoşnut olmayan hemen hemen bütün kesimlerin desteğini alan Demokrat Parti, 1950 seçimlerine giden süreçte gittikçe güçlenmiş ve 1950 Seçimlerinde, seçim kanununun da etkisiyle CHP ile yarışacak güce erişmiştir.

- MKP ve DP'nin kurularak çok partili süreci başlatmasının ardından 13 parti daha İçişleri Bakanlığı'ndan kuruluş izni aldı. Bunların çoğu çeşitli sebeplerden dolayı uzun ömürlü olamadı.
- Kurulan partilerden bazılarının adları; Türkiye Sosyalist Partisi, Liberal Demokrat Parti, Sosyal Adalet Partisi, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi, Arıtma Koruma, İslam Koruma ve Yurt Görev Partileri şeklindeydi.
- Bu partilerin eğilimleri İslami çizgiden sosyalizme kadar uzanmaktaydı.

- DP kurulduktan sonra CHP bu partiyi iktidar alternatifi olarak görmediğinden ılımlı bir tavır içinde olmuştur. Ancak DP hızlı bir biçimde teşkilatlandı. Bu hızlı gelişim nedeniyle çekinen iktidar Belediye seçimlerini ve genel seçimleri öne aldı. İktidarın bu tedbirlerine rağmen seçimlere katılan DP, mitinglerde büyük kalabalık toplamayı başardı. Hükümet ise bundan telaşlanmıştır.
- DP'nin kısa sürede geniş halk kitlelerine ulaşması CHP'nin muhalefete olan yaklaşımını değiştirdi. CHP, muhalefet karşısında kendi varlığını sağlamlaştırabilmek için liberalleşme yönünde adımlar attı:
- 23 Ocak 1946'da Toprak Mahsulleri Vergisi kaldırıldı. Hemen arkasından İşçi Sigortaları Kanunu çıkarıldı. Çalışma Bakanlığı kuruldu.
- 5 Haziran 1946'da tek dereceli seçim kabul edildi. 13 Haziran 1946'da da üniversitelere idari ve bilimsel özerklik sağlayan kanun kabul edildi. Aynı gün Basın Kanunu'nun 50. maddesi değiştirilerek gazete kapatma yetkisi hükümetten alınarak mahkemelere devredildi. Genel af çıkarıldı.

- 1948 yılına gelindiğinde çok partili sürecin estirdiği tartışma ortamında din eğitimi gündeme daha yoğun gelmeye başladı. 4 Haziran 1948’de Ankara Üniversitesi bünyesinde bir ilahiyat fakültesi açılmış ve 21 Kasım 1949’da öğretimine başlamıştır.
- Din görevlileri açığını kapatmak amacıyla 15 Ocak 1949’da İstanbul ve Ankara’da birer tane olmak üzere İmam Hatip Kursu adıyla en az ortaokul mezunlarının katılabileceği on aylık bir öğretim süresini ön gören öğretim kurumları açıldı. 1950’de CHP iktidarı kaybettiğinde bu sayı 10’a çıkmıştı.

- 7-11 Ocak 1947 tarihinde DP'nin birinci kongresi Ankara'da toplandı.
- Kongrede "Hürriyet Misakı" adı verilen, DP'nin İktidardan taleplerini içeren bir belge hazırlandı ve belge kabul edildi. DP iktidardan:
  - Anti demokratik kanunların kaldırılmasını,
  - Parti başkanlığı ile devlet başkanlığının ayrılmasını, (Cumhurbaşkanı İnönü'nün CHP başkanlığından çekilmesi)
  - Tam güvenceli genel seçimlerin yapılmasını,
  - İdarenin tarafsızlığını,
  - İstiyordu.
- Hürriyet Misakı ekseninde CHP-DP mücadelesi sertleşmiş ise de cumhurbaşkanı İsmet İnönü olayların demokratik bir çerçevede gelişmesini sağlayacak adımlar atmıştır.

- Cumhurbaşkanı İnönü 12 Temmuz 1947'de bir beyanname yayınladı. İnönü, beyannamesinde, “iktidarın kanun dışı yollara sapmayacağını” güvencesini veriyor, buna karşılık muhalefetin de “iktidarın kendisini boğmak istemediğini” görmesini istiyordu. İnönü böylece hükümet muhalefet çekişmesinde DP'yi tutuyor, “...ben devlet reisi olarak her iki partiye de eşit mesafedeyim” diyordu.
- Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün desteği ile DP ayakta kalmayı başardı.

- **1950 yılı başında DP'yi de memnun edecek yasal düzenlemeler yapıldı.**
- **16 Şubat 1950'de yeni seçim kanunu Meclis'te kabul edildi. Kanun temel ilkeleri bakımından demokratikti.**
- **Gizli oy, açık tasnif ve yargı denetimi,**
- **Yüksek Seçim Kurulu'nun oluşturulması,**
- **Seçimlerin hakim güvencesi altında yapılması,**
- **ilkeleri kabul edildi.**
- Kısaca bu tasarı, seçim sisteminde bir değişiklik getirmezken, seçim yönetimi ile ilgili yenilikler içermiştir.
- 14 Mayıs 1950 seçimlerine Türkiye bu yeniliklerle girdi.

14 Mayıs 1950 genel seçimi, siyasi iktidarın değiştiği ilk seçim olma özelliğini taşımaktadır. Alınan oy ile kazanılan milletvekilinin orantısız olması dönemin seçim sisteminin özelliğidir. Geniş bölgesel liste usulü çoğunluk sistemi uygulanmakta idi ve buna göre bir bölgede çoğunluk elde eden bir parti bölgenin tüm milletvekilini kazanmaktaydı.

Partiler	Aldığı Oy	Oy Oranı	Çıkarılan	Meclisteki Sandalye
	Sayısı		Milletvekili Sayısı	Oran
DP	4.242.831	%53.59	408	%84
CHP	3.165.096	%39.98	69	%14
MP	240.209	%3.03	1	-
Bağımsız	267.955	%3.40	9	%2
Toplam	7.916.091	%100	487	%100

- Seçim sonuçları ilk anda büyük bir şaşkınlık yaratmıştır. Celal Bayar sonuçlardan hayli memnun görünürken, İnönü seçimi kaybetmelerini «halkın değişim arzusuna» bağlamıştır.
- Adnan Menderes'in "Beyaz İhtilal" adını verdiği 14 Mayıs 1950 seçimleri değişik çevrelerce farklı yorumlanmıştır. Seçim sonuçlarını Türk basını da büyük bir heyecanla karşılamıştır. Ahmet Emin Yalman, 16 Mayıs tarihli Vatan gazetesinde Cumhurbaşkanı İnönü'den "iktidarı devretme konusundaki olgunluğundan dolayı" övgüyle söz ediyordu.
- 17 Mayıs 1950 tarihli Ulus gazetesi ise "yeni bir devrin açılmakta olduğunu yazıyor ve yine kapanan devirden, Milli kahraman devri diye söz ederek İnönü övülüyordu"

- Türkiye'deki genel seçimlerin sonuçlarına, Batılı basın organları da büyük ilgi gösterdiler. Yabancı basının en çok üzerinde durduğu konular arasında; Türkiye'de demokratik bir seçim sonucunda iktidarın el değiştirmesinin övgüye değer olduğu, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinde herhangi bir politika değişikliğinin beklenmediği, Türkiye'nin komünizme karşı mücadeleye devam edeceği, Türklerin Batılı demokratik devletler arasında yer almayı hak ettiği, yeni iktidarın daha liberal bir politika izlemesinin beklendiği gibi konular ön sırayı almıştır.
- Türkiye'de çok partili demokrasiye geçiş diğer tek partili rejimlerin sona ermesine benzemedi. Almanya ve İtalya'da tek partili rejimler, savaşla sona ererken, SSCB'de rejimin 1991'de yıkılmasıyla sona ermişti. Bazı ülkelerde ise sokak çatışmaları ve iç savaşla tek partili rejimler sona erdi.
- Türkiye'de ise sanki her zaman yapılan bir değişiklik gibi seçimlerle kaybedenler büyük bir olgunlukla muhalefete geçmiş, kazananlar aynı olgunlukla iktidar olmuştur.

TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ DEMOKRASİYE GEÇİŞ NEDEN KOLAY OLMUŞTU?

1. TÜRKİYE DEMOKRASİYE GEÇMEYE HAZIRDI.

1. CUMHURİYET YENİ BİR YURTTAŞ YARATMIŞTI.
2. OKUR YAZAR BİR KİTLE, SANDIK, PARTİ, SEÇİM, YASA BİLİNCİ

2. TÜRKİYE'DEKİ TEK PARTİ YÖNETİMİ, DİĞER TEK PARTİ YÖNETİMLERİNE BENZEMİYORDU.

1. TEK PARTİ YÖNETİMİ ÇOĞULCULUĞA GEÇİŞİ DESTEKLEMİŞTİ. KENDİ SONUNU HAZIRLAMIŞTI. “MİLLİ ŞEF” DEMOKRASİYİ TERCİH ETMİŞTİ.
2. TÜRKİYE'DE TEK PARTİ YÖNETİMİ İDEALLEŞTİRİLMEMİŞ, TEK PARTİ YÖNETİMİ BİR GEÇİŞ DÖNEMİ OLARAK DÜŞÜNÜLMÜŞTÜ.
3. BÜTÜN HAZIRLIKLAR DEMOKRASİYE GEÇİŞ İÇİN YAPILMIŞ, TEK PARTİ DÖNEMİNDE OKULLARDA DEMOKRASİ ULAŞILMASI GEREKEN HEDEF OLARAK GÖSTERİLMİŞTİ.
4. TEK PARTİ DÖNEMİNDE BAŞKA PARTİ KURMAK YASAK OLMAMIŞTI.

ÖNÜMÜZDEKİ DERSTE DP DÖNEMİNİ DEĞERLENDİRECEĞİZ